

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Вдосконалення цивільного процесуального законодавства України неможливе без вмілого та ефективного використання різноманітних засобів юридичної техніки, серед яких не останнє місце займають правові презумпції та фікції.

Наукові погляди на сутність та значення правових презумпцій та фікцій в цивільному процесуальному праві зазнавали істотних змін від повного заперечення їх значення у правовому регулюванні цивільних процесуальних відносин до визнання важливими засобами юридичної техніки. Такі різні, інколи навіть діаметрально протилежні погляди викликані значною складністю даного питання, наявністю доволі широкого кола різновидів правових презумпцій і фікцій та специфічним характером впливу на правовідносини, що зумовлений їх зв'язком із моделюванням абстрактних явищ.

Посилення змагальних засад у цивільному судочинстві України дозволяє в повній мірі розкрити потенціал правових презумпцій та фікцій як засобів юридичної техніки, що сприяють ефективному здійсненню судового захисту порушеного права чи охоронюваного законом інтересу в особливо складних випадках, в яких існує невизначеність фактичного складу, що дуже важко або навіть неможливо усунути за наявних умов. У судовій практиці все наполегливіше ставиться питання про те, яким чином правові презумпції та фікції повинні застосовуватися в цивільному судочинстві, які властивості вони мають, як впливають на процес доказування у справі та на внутрішнє переконання судді тощо.

Відсутність узгодженості позицій науковців та юристів-практиків відносно правової суті даних категорій, їх типології, функціональної природи, процесуальної значущості тощо зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на науково-теоретичних працях багатьох вітчизняних та зарубіжних фахівців у сфері права. Значний внесок у дослідження даного питання зробили дореволюційні науковці Є.В.Васьковський, Г.Ф. Дормидонтов, Д.І. Мейер, Г.С. Мен, С.А. Муромцев, І.Г. Оршанський, Т.М. Яблочков та ін.

У радянський період проблемам презумпцій та фікцій у праві присвятили свої праці такі вчені, як М.Г. Авдюков, С.С. Алексєєв, В.К. Бабаєв, В.П. Воложанін, В.М. Горшенєв, І.М. Зайцев, О.С. Іоффе, В.І. Камінська, О.Ф. Клейнман, С.В. Курильов, Я.Б. Левенталь, І.А. Лібус, В.А. Ойгензіхт, І.Л. Петрухін, М.С. Строгович, З.М. Черніловський, Я.Л. Штутін, К.С. Юдельсон та ін.

У сучасний період питання, пов'язані з правовими презумпціями та фікціями, досліджувалися у працях таких вітчизняних та зарубіжних авторів, як В.М. Абдрашитов, О.О. Бакаліньська, О.М. Гаргат-Українчук, М.Л. Давидова, Н.С. Караніна, О.А. Кузнецова, Р.К. Лотфуллін, Р.Д.

Ляшенко, О.В. Павличенко, І.В. Решетникова, Ю.О. Сериков, Д.С. Суханова, Т.С. Таранова, М.К. Треушніков, О.В. Ул'яновська, О.В. Федотов та ін.

Останнім часом проблематика презумпцій у цивільному процесуальному праві набуває все більшої актуальності. Даним питанням присвятили свої дисертаційні дослідження В.П. Феннич «Доказові презумпції в цивільному судочинстві» (2009), В.В. Масюк «Презумпції і преюдиції в цивільному судочинстві» (2010). У вищезазначених дисертаційних роботах була розроблена концепція доказових презумпцій та досліджені питання правового регулювання та практики використання презумпцій та преюдицій в цивільному судочинстві України. Однак, поза увагою дослідників залишилися питання визначення місця юридичних презумпцій в системі нетипових нормативно-правових приписів в цивільному процесуальному праві України, науково-теоретичного аналізу порядку застосування юридичних презумпцій та фікцій в цивільному процесі України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено в межах виконання плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного процесу «Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку Української державності та права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 011U006H).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є теоретичне дослідження сутності презумпцій та фікцій як правових категорій, їх місця в системі нетипових нормативно-правових приписів, а також порядку застосування судами юридичних презумпцій та фікцій в цивільному процесі України.

Мета наукового дослідження зумовила вирішення наступних завдань: дослідити юридичні презумпції та фікції як складові системи нетипових нормативно-правових приписів цивільного процесуального права;

проаналізувати різні наукові погляди на поняття юридичної презумпції та фікції, їх еволюцію у часі;

визначити поняття «юридична презумпція» та «юридична фікція», встановити їх зміст та основні ознаки;

класифікувати юридичні презумпції та фікції в цивільному процесі;

встановити основні функції юридичних презумпцій та фікцій в цивільному процесі;

визначити характерні особливості застосування судами юридичних презумпцій та фікцій в цивільному судочинстві;

сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства України у сфері порядку застосування юридичних презумпцій та фікцій в цивільному процесі України.

Об'єктом дослідження є правовідносини, які виникають у зв'язку із застосуванням юридичних презумпцій та фікцій у цивільному судочинстві України.

Предметом дослідження є юридичні презумпції та фікції в цивільному процесі України.

Методи дослідження. Під час роботи над темою дисертаційного дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Методологічною основою дисертаційного дослідження є діалектичний метод пізнання, за допомогою якого встановлено та виокремлено зв'язок предмета дослідження із соціальною складовою, що утворює об'єкт даного дослідження, зв'язки між юридичними презумпціями та фікціями як засобами юридичної техніки в цивільному процесуальному праві, досліджено порядок застосування юридичних презумпцій та фікцій у цивільному судочинстві (розділи 1, 2, 3).

Завдяки історичному методу досліджено становлення та розвиток вчення про юридичні презумпції та фікції, історичний розвиток наукових поглядів на поняття та зміст даних правових категорій (підрозділи 1.2, 1.3). Визначити місце юридичних презумпцій та фікцій в системі нетипових нормативно-правових приписів цивільного процесуального права вдалося за допомогою методу системно-структурного аналізу (підрозділ 1.4).

Аналіз положень чинного матеріального та процесуального законодавства, що закріплює презумпції та фікції, проведено за допомогою формально-логічного та формально-догматичного методів (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4., 3.1, 3.2, 3.3). Порівняльно-правовий метод застосовано та використано з метою проведення порівняльного аналізу норм чинного законодавства України, які містять презумпції та фікції, з відповідними положеннями законодавства інших країн (підрозділи 1.2, 1.3).

Використання методів моделювання та прогнозування дозволило сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства України (підрозділи 3.1, 3.3).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці спеціальним комплексним дослідженням теоретичних і практичних проблем правового регулювання і застосування юридичних презумпцій та фікцій в цивільному процесі України.

Наукова новизна одержаних результатів конкретизується в таких основних положеннях та висновках:

вперше:

сформульовано головну відмінність юридичної презумпції від преюдиції – джерело закріплення. Джерелом дії презумпції є закон, який містить презумпцію, тоді як джерелом дії преюдиції є законна сила судового рішення. Тому презумпція поширює свою дію на всіх суб'єктів та правовідносини, на які поширює свою дію даний закон, тоді як дія преюдиції обмежена суб'єктивними та об'єктивними межами законної сили судового рішення;

сформульовано зміст процесуальної презумпції правосудності судового рішення: кожне судове рішення вважається правосудним (законним та обґрунтованим), якщо воно не було скасоване судом у встановленому

процесуальним законом порядку. Дана презумпція означає, що жоден орган влади або посадова особа не можуть ставити під сумнів приписи судового рішення, якщо воно не було скасоване у встановленому процесуальним законом порядку;

зроблено висновок про те, що доказова презумпція може бути закріплена лише в нормах закону. Оскільки загальне правило щодо розподілу між сторонами обов'язків із доказування встановлене законом (ч. 3 ст. 10, ч. 1 ст. 60 ЦПК України), то воно не може бути змінене (шляхом закріплення спеціального правила) підзаконним нормативно-правовим актом;

у результаті здійснення аналізу норм ЦПК України сформульовано зміст юридичної фікції, відповідно до якої у питанні дотримання процесуальних строків здача заяви, скарги, інших документів чи матеріалів або грошових коштів на пошту прирівнюється до їх безпосереднього вручення адресату;

удосконалено:

формулювання презумпції процесуальної доброчесності: кожна з осіб, які беруть участь у справі, вважається такою, що діє в цивільному процесі доброчесно, поки не доведено протилежне;

перелік ознак презумпції процесуальної доброчесності: стосується лише осіб, які беруть участь у справі, та її не можна застосовувати до інших учасників процесу; поширюється не лише на здійснення процесуальних прав, а й на виконання обов'язків; застосовується лише у тих випадках, коли законом передбачено правові наслідки недоброчесної поведінки, в інших випадках правового значення вона не має; межею доброчесної поведінки учасників цивільного процесу є зловживання процесуальними правами; може бути спростована, у зв'язку з чим судом застосовуються встановлені законом негативні наслідки для особи, яка діє в цивільному процесі недоброчесно;

визначення поняття «юридична презумпція в цивільному процесі», під якою розуміється припущення про наявність (відсутність) факту, що має юридичне значення, закріплене в процесуальному законі з метою оптимізації процедури судового розгляду;

визначення поняття «юридична фікція в цивільному процесі», під якою розуміється засіб юридичної техніки, який передбачає закріплення в процесуальному законі як існуючого свідомо неправдивого положення, що має певне юридичне значення, з метою оптимізації процедури судового розгляду;

дістало подальшого розвитку:

теза про те, що закріплення у цивільному процесуальному праві таких нетипових нормативно-правових приписів, як юридичні презумпції та фікції, призводить до спеціалізації нормативно-правового регулювання та має на меті досягнення економії процесуальних засобів з одночасним підвищенням ефективності правового регулювання цивільних процесуальних відносин;

теза про те, що функції юридичних презумпцій та фікцій відрізняються залежно від їх виду (матеріально-правові чи процесуальні). Функціональне призначення матеріально-правових презумпцій та фікцій в цивільному процесі

полягає в їхньому впливі на процес доказування у справі. Процесуальні презумпції та фікції слугують для оптимізації процедури судового розгляду справи та в деяких випадках закріплюють негативні наслідки недобросовісної поведінки учасників процесу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що його положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – при подальшій розробці теоретичних проблем застосування юридичних презумпцій та фікцій в цивільному процесі, що сприятиме розвитку науки цивільного права та цивільного процесуального права;

сфері правотворчості – для вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства України щодо юридичних презумпцій та фікцій;

правозастосовній діяльності – при застосуванні судами юридичних презумпцій та фікцій при розгляді та вирішенні цивільних справ;

навчальному процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Цивільне право», «Цивільний процес» та при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та висновки дисертації апробовані при їх обговоренні на засіданнях кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія», а також доповідались на науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів, зокрема: Круглому столі: «Проблеми вдосконалення цивільного законодавства України» (м. Одеса, 12 травня 2012 року.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права» (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.); Щорічній міжнародній науково-практичній конференції ім. Ю.С. Червоного: «Актуальні проблеми цивільного права та процесу» (м. Одеса, 13 грудня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції ім. Ю.С. Червоного: «Актуальні проблеми цивільного права та процесу» (м. Одеса, 13 грудня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано п'ять наукових статей, у тому числі чотири статті у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, та одна стаття – у зарубіжному науковому періодичному виданні, а також шість тез доповідей на науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів.

Структура дисертації зумовлена метою і завданнями дослідження та складається зі вступу, трьох розділів, які містять одинадцять підрозділів, висновків та списку використаних джерел (219 найменувань). Повний обсяг роботи становить 193 сторінки, з яких основний зміст – 173 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** розкривається актуальність теми дисертаційного дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, формулюються мета і завдання дисертаційної роботи, визначаються об'єкт, предмет та методологія наукового дослідження, висвітлюються наукова новизна одержаних результатів та їх практичне значення, зазначається про апробацію результатів дослідження, публікації та структуру дисертації.

Перший розділ «Юридичні презумпції та фікції як нормативно-правові приписи в цивільному процесуальному праві» складається з чотирьох підрозділів та присвячений аналізу правової природи юридичних презумпцій та фікцій як нормативно-правових приписів цивільного процесуального права.

У **підрозділі 1.1. «Поняття та значення нормативно-правових приписів у цивільному процесуальному праві»** розглядається зміст категорії «нормативно-правовий припис», особливості її застосування у цивільному процесуальному праві. Вказується, що нормативно-правовий припис цивільного процесуального права – це текстуальний вираз у нормативно-правовому акті тієї ідеї, яку законодавець заклав у певній процесуально-правовій нормі.

Термінологічно більш вдалою для позначення юридичних презумпцій та фікцій вбачається назва «нетипові нормативно-правові приписи». Так, відносно використання виразу «нестандартні нормативно-правові приписи» зауважується, що різноманітність норм та приписів цивільного процесуального права, значна питома вага нетипових, специфічних засобів впливу норм права на врегульовані суспільні відносини не дають змоги стверджувати про наявність якогось єдиного стандарту, до якого можна було б прирівняти всі нормативно-правові приписи. Термін «допоміжні» підкреслює другорядний характер цих норм та може створити враження їх неважливості, тобто норм «другого сорту». Тому не заперечуючи можливість використання всіх вищевказаних термінів, необхідно наголосити на перевазі саме терміну «нетипові нормативно-правові приписи в цивільному процесуальному праві» для позначення узагальнюючого поняття для таких правових категорій, як юридичні презумпції та фікції у цивільному процесі.

Під нетиповими нормативно-правовими приписами цивільного процесуального права необхідно розуміти виражені у тексті нормативно-правового акту владні веління, які не мають стандартної структури, властивої нормі права, основним функціональним призначенням яких є реалізація спеціальних завдань допоміжного характеру в правовому регулюванні цивільних процесуальних відносин. Для нетипових нормативно-правових приписів характерні нетрадиційні логічні, граматичні, юридичні та інші способи викладу нормативно-правового матеріалу.

Посилення спеціалізації правового регулювання цивільних процесуальних відносин, поява нових засобів зберігання та відтворення

інформації, які використовуються в суді в процесі доказування, поява нових технічних засобів, які забезпечують можливість використання нових підходів до здійснення судових викликів та повідомлень, дистанційного проведення судового засідання, фіксування судового розгляду справи тощо та одночасно значна консервативність галузі, прагнення зберегти традиційні процесуальні форми вимагає нестандартного підходу до врегулювання цивільних процесуальних відносин та призводить до збільшення кількості нетипових нормативно-правових приписів у цивільному процесуальному праві України.

У підрозділі 1.2. «Розвиток вчення про юридичні презумпції в цивільному процесі» досліджено історію розвитку вчення про юридичні презумпції в цивільному процесі, визначено зміст та основні ознаки даної правової категорії.

Правові презумпції є юридичними категоріями, які існували ще за часів неписаного права. Значна кількість презумпцій, що використовується в сучасному законодавстві, була відома ще давньоримським юристам. В середні віки спостерігалось підвищення інтересу до теорії презумпцій в силу панування концепції формальних доказів. Доктрина канонічного права будувалася на прагненні привести в систему всі види можливих припущень і оцінити доказову силу кожного з них. В епоху Відродження презумпції стали розглядатися, перш за все, як засіб мотивації до активної доказової діяльності сторони, тобто почали розглядатися як засіб розподілу тягара доказування. В радянській процесуально-правовій науці ставлення до презумпцій було негативним як до явища, що суперечить панівному принципу об'єктивної істини. Однак пізніше радянські процесуалісти все ж таки визнали необхідність юридичних презумпцій в цивільному процесі як підстави звільнення від доказування. Сучасне цивільне процесуальне право не можна уявити без юридичних презумпцій як засобів оптимізації процесу відправлення правосуддя.

Встановлено, що юридична презумпція в цивільному процесі – це припущення про наявність (відсутність) факту, що має юридичне значення, закріплене в процесуальному законі з метою оптимізації процедури судового розгляду. Зміст юридичної презумпції як правової категорії характеризують наступні ознаки: 1) це завжди припущення, яке має певну вірогідність; 2) це припущення, закріплене в законі; 3) юридична презумпція (окрім неспростовних презумпцій) спрямована на здійснення перерозподілу обов'язків доказування (містить спеціальне правило розподілу обов'язків доказування); 4) юридична презумпція припускає наявність (відсутність) факту, що має певне юридичне значення; 5) юридична презумпція є засобом юридичної техніки, який дозволяє врегулювати суспільні відносини, що не потрапляють під вплив стандартних правових норм.

У підрозділі 1.3. «Розвиток вчення про юридичні фікції в цивільному процесі» досліджено історію розвитку вчення про юридичні фікції в цивільному процесі, визначено зміст та основні ознаки даної правової категорії.

У наукових колах усталеною є думка, що фікція як юридико-технічний прийом був винайдений давньоримськими юристами. Середньовічне право також припускало застосування такої конструкції, як фікція. Серед наукових праць XIX ст., присвячених юридичним фікціям, відомі роботи Демеліуса, який жорстко критикував застосування фікцій в праві, вказуючи, що сама суть судової фікції полягає в тому, щоб безкарно насилувати істину. Доволі глибокі дослідження фікцій і фіктивного в праві здійснені в дореволюційний період вченими Г.Ф. Дормидонтовим, Д.І. Мейером та С.А. Муромцевим. У радянський період необхідність використання фікцій в праві заперечувалася ще більш активно, ніж це робилося відносно презумпцій, саме через їх невідповідність принципу об'єктивної істини. У сучасній науці цивільного процесуального права юридичним фікціям як засобам юридичної техніки приділяється все більше уваги.

Характерними ознаками юридичної фікції в цивільному процесуальному праві є: 1) юридична фікція є формальним прийомом юридичної техніки. Використання правових фікцій сприяє спрощенню провадження у справі і забезпечує процесуальну економію. При використанні правової фікції не має ніякого значення встановлення об'єктивної істини; 2) юридична фікція неспростовна, тобто положення не можуть бути спростовані в силу їх імперативності, до того ж в цьому немає ніякого юридичного значення. Щодо фікцій заздалегідь відомо, що вони не відповідають реальній дійсності, тому їх спростування втрачає будь-який сенс; 3) в основі юридичної фікції лежить свідомо неправдиве положення, що визнається істиною, тобто припущення заздалегідь неістинне, закріплене законодавцем з метою внесення визначеності в суспільні відносини. Крім того, цьому неправдивому положенню властива очевидність (завідомість); 4) юридична фікція характеризується винятковістю, оскільки ця категорія застосовується в таких ситуаціях, коли іншими способами і засобами неможливо або дуже складно досягти законодавчої мети; 5) за допомогою юридичної фікції встановлюються лише ті обставини, що мають юридичне значення. Однак їх не можна вважати юридичними фактами, оскільки вони не існують в об'єктивній дійсності; 6) юридична фікція закріплена в нормі права, а отже, має загальнообов'язковий характер.

У підрозділі 1.4. «Місце юридичних презумпцій та фікцій в системі нормативно-правових приписів цивільного процесуального права» розглядається система нормативно-правових приписів цивільного процесуального права, досліджується співвідношення юридичних презумпцій та фікцій між собою та з іншими суміжними категоріями, такими, як правові аксіоми, принципи права, преюдиції, гіпотези, правові символи та аналогія права.

Юридичні презумпції та фікції, не дивлячись на очевидну подібність, є різними юридико-технічними засобами, які спрямовані на досягнення спільної мети в цивільному процесуальному праві – спонукання учасників цивільного процесу добросовісно користуватися своїми процесуальними правами та забезпечення економії процесуальних засобів з боку суду та учасників

процесу при здійсненні правосуддя у цивільних справах. Правові фікції відрізняються від презумпцій: за порядком їх закріплення в законі; за ознакою неспростовності; за відсутністю ймовірності обставини, яка стверджується.

Схожі ознаки з презумпцією має й преюдиція. Головною відмінністю юридичної презумпції від преюдиції є джерело їх закріплення. Джерелом дії презумпції є закон, який містить презумпцію, тоді як джерелом дії преюдиції є законна сила судового рішення. Тому презумпція поширює свою дію на всіх суб'єктів та правовідносини, на які поширює свою дію даний закон, тоді як дія преюдиції обмежена суб'єктивними та об'єктивними межами законної сили судового рішення.

На відміну від гіпотези, яка підлягає доведенню або спростуванню, презумпція приймається без доказів, але може бути спростованою стосовно конкретного випадку.

Як правовий символ, так і правова фікція є результатами абстрактного мислення, що призначені для досягнення певного правового результату в цивільному судочинстві. Однак якщо фікція діє безпосередньо, вирішуючи певне питання напряду, то символи здебільшого впливають на свідомість учасників процесу, створюючи належну атмосферу відправлення правосуддя. Головна ж змістовна відмінність між символом та фікцією полягає в тому, що фікція закріплює об'єктивно неіснуючі обставини як юридичну реальність, тоді як символ є утвердженням реальних або хоча б офіційно декларованих прагнень суспільства в цілому, та учасників судового процесу зокрема.

Подібною до юридичних фікцій є й аналогія права. Однак якщо аналогія права застосовується лише у випадку відсутності регулювання конкретних відносин нормами права, то юридичні фікції застосовуються лише у випадку, коли це прямо передбачено нормою закону.

Другий розділ «Види юридичних презумпцій та фікцій в цивільному процесі» складається з чотирьох підрозділів і присвячений класифікації юридичних презумпцій та фікцій, докладному аналізу окремих видів юридичних презумпцій та фікцій в цивільному процесі.

Підрозділ 2.1. «Види презумпцій в цивільному процесі» присвячено питанням класифікації презумпцій в науці цивільного процесуального права.

Найбільш загальна класифікація передбачає поділ презумпцій на правові та фактичні, який здійснюється за критерієм закріпленості презумпції у нормах закону. Правові (юридичні) презумпції – це презумпції, закріплені в нормах права, в силу чого вони набувають загальнообов'язкового характеру. Під фактичними презумпціями розуміють припущення, які не закріплені в законі, однак сприймаються без доказів як даність, оскільки підтверджуються життєвим досвідом, відображають звичайний стан речей. Значення фактичних презумпцій в цивільному процесі полягає в тому, що вони можуть впливати на формування внутрішнього переконання судді під час ухвалення ним процесуальних рішень.

Юридичні презумпції у зв'язку з наявністю двох різних способів їх закріплення в нормах закону поділяють на прямі та непрямі законні презумпції.

Законна презумпція є прямою, якщо норма права безпосередньо закріплює презумптивне положення. Непрямі законні презумпції безпосередньо не закріплені в нормі закону. Про наявність таких презумпцій можна зробити висновок з аналізу і тлумачення (зокрема, судового) норм закону. У вирішенні даної проблеми нерідко на допомогу приходить судова практика. Суди (особливо Конституційний Суд України, Верховний Суд України) у своїх правових позиціях шляхом тлумачення положень чинного законодавства формулюють ті чи інші непрямі презумпції.

Залежно від сфери дії виділяють загальноправові, міжгалузеві та галузеві презумпції. Поділ юридичних презумпцій на матеріально-правові та процесуальні пропонується здійснювати за наступними двома критеріями: 1) джерело закріплення презумпції (у нормах матеріального чи процесуального закону); 2) функціональне призначення (служать для встановлення юридичних фактів матеріального чи процесуального права).

Залежно від можливості спростування припущення, яке складає зміст презумпції, виділяють спростовні і неспростовні презумпції. Важливою особливістю неспростовних презумпцій є те, що вони не виконують функції розподілу обов'язків із доказування. Суд не приймає докази, які спрямовані на спростування таких презумпцій, оскільки закон просто не передбачає можливості їх спростування. Спростовні законні презумпції у процесуальній літературі часто іменують доказовими презумпціями, оскільки вони виконують функцію розподілу обов'язків (тягаря) доказування.

За критерієм обов'язковості для суду юридичні презумпції можна поділяти на імперативні (обов'язкові) і диспозитивні (умовно-обов'язкові). Більшість презумпцій сформульована саме як імперативні. У випадку встановлення судом факту-підстави дії такої презумпції закон не залишає суду можливості застосування розсуду у вирішенні питання про чинність самого презюмованого факту. Втім, зустрічаються в законі й положення, які надають суду право вирішувати на власний розсуд, чи слід йому керуватися презумпцією або ж ні. В такому випадку має місце диспозитивна (умовно-обов'язкова) презумпція.

У підрозділі 2.2 «Зміст окремих презумпцій цивільного процесуального права» встановлено орієнтовний перелік та розкрито зміст презумпцій цивільного процесуального права України.

Загальноправові презумпції застосовуються у будь-якій галузі права, тому досліджуючи презумпції цивільного процесуального права, має сенс проаналізувати лише ті загальноправові презумпції, які мають певні особливості застосування у цивільному судочинстві. До них можна віднести презумпцію добросовісності учасників цивільного процесу та презумпцію цивільної процесуальної дієздатності повнолітньої особи, яка звернулася за судовим захистом. Так, з аналізу змісту положень ст.ст. 29, 119 та 121 ЦПК України можна стверджувати про наявність правової презумпції дієздатності особи, яка звернулася із заявою до суду, якщо з самої заяви або доданих до неї документів не виходить протилежне. Дана презумпція може бути спростована

під час подальшого розгляду справи судом, що матиме наслідком залишення заяви без розгляду. Юридичну презумпцію процесуальної добросовісності можна сформулювати наступним чином: кожний учасник цивільного процесу вважається таким, що діє в цивільному процесі добросовісно, поки не доведено протилежне.

Системний аналіз норм ЦПК України дає підстави стверджувати про дію в цивільному процесуальному праві презумпції неповажності пропуску процесуального строку. Можна наступним чином сформулювати зміст даної процесуальної презумпції: строк вчинення процесуальної дії вважається пропущеним з неповажних причин, поки не доведено протилежне. При цьому обов'язок доказування поважності причини пропуску процесуального строку покладається на сторону, яка вчиняє процесуальну дію з порушенням встановленого законом чи судом строку її вчинення. В цивільному процесуальному праві діє також презумпція неповажності причини неявки сторони або іншої особи, яка бере участь у справі, у випадку неповідомлення суду про причини неявки.

Можна погодитись із твердженням про наявність різних процесуальних презумпцій у різних видах цивільного судочинства. Наприклад, у позовному провадженні діє презумпція недоведеності позовних вимог, а в наказному і окремому провадженні – презумпція безспірності вимог.

Підрозділ 2.3. «Система юридичних фікцій в цивільному процесі» присвячено питанням класифікації фікцій в науці цивільного процесуального права.

Залежно від джерела та мети утворення фікції можна поділяти на фактичні фікції, правові фікції та фікції-правопорушення. Фактична фікція – це логічний прийом, який дає змогу умовно приймати неіснуючий факт за існуючий, існуючий факт за неіснуючий та наділяти одну річ чи явище ознаками та властивостями іншої. Даний прийом властивий людському розуму, коли якесь невідоме явище наділяється властивостями відомого, подібного до нього. Фактична фікція, як і фактична презумпція, сама по собі не має юридичного значення та не має жодного впливу на цивільні процесуальні правовідносини. Даний вид фікції з часом може перетворитися на правову шляхом її закріплення у нормах закону. Правові фікції – це такі фікції, які визнані державою шляхом закріплення у нормах закону. Закріплення фікції в нормах закону не перетворює фіктивне положення на об'єктивну дійсність, однак вимагає його врахування в процесі правозастосовної практики суду та інших органів. Дане положення вимагає від учасників правовідносин діяти в певних умовах так, ніби фіктивна обставина мала місце на справді. Фікції-правопорушення мають місце у випадку використання певної правової форми всупереч її змісту та закладеній законодавцем меті.

Подібною до вищенаведеної є класифікація фікцій за сферою існування на теоретичні та нормативні. Теоретичні фікції – це такі, які, будучи частиною правової доктрини, не виступають самостійними регуляторами. Нормативні

фікції – це правові положення, закріплені в тексті закону у вигляді окремих нормативно-правових приписів.

Залежно від галузевої належності розрізняються фікції, що застосовуються у рамках конституційного, цивільного, кримінального права, цивільного процесуального права тощо. Як і правові презумпції, правові фікції поділяють на матеріально-правові та процесуальні. Принципова відмінність між матеріально-правовими та процесуальними фікціями полягає в тому, що якщо перші, головним чином, відображають змістовну сторону правових відносин, то другі – гарантують економію процесуальних засобів, певним чином пом'якшують юридичні формальності процедури судового розгляду.

У *підрозділі 2.4. «Зміст окремих фікцій цивільного процесуального права»* встановлено приблизний перелік та розкрито зміст окремих фікцій цивільного процесуального права України.

Більшість юридичних фікцій цивільного процесуального права зосереджено в процесуально-правових інститутах судових викликів та повідомлень та процесуальних строків.

Фікцією є норма, відповідно до якої вручення судової повістки представникові особи, яка бере участь у справі, вважається врученням повістки і цій особі. Тобто заздалегідь відомо, що повістка не вручалася певному учаснику судового процесу, однак таке вручення визнається юридичною дійсністю і має реальні правові наслідки: у разі неявки такої особи в судові засідання вона вже не зможе посилатися на те, що їй не було відомо про час та місце розгляду справи.

Процесуальною фікцією є положення, відповідно до якого особа, яка відмовилася одержати судову повістку, вважається повідомленою. Оскільки особа фактично не прийняла повістку, вона не змогла ознайомитися з її змістом, а отже, об'єктивно не є обізнаною про час та місце слухання справи. Втім, такі дії є очевидно недобросовісною поведінкою, тому дану фікцію встановлено для забезпечення можливості проведення судового засідання та попередження вчинення учасниками процесу таких недобросовісних дій.

Подібною до вищевказаної є процесуальна фікція, відповідно до якої у разі ненадання особами, які беруть участь у справі, інформації щодо їх адреси, судова повістка надсилається фізичним особам, які не мають статусу підприємців, – за адресою їх місця проживання чи місця перебування, зареєстрованою у встановленому законом порядку. У разі відсутності осіб, які беруть участь у справі, за такою адресою, вважається, що судовий виклик або судові повідомлення вручене їм належним чином.

Як процесуальна фікція сформульовані й деякі норми ЦПК України, що визначають порядок обчислення процесуальних строків. Фіктивність даних норм призводить до того, що процесуальний строк не завжди відповідає календарному строку. Наприклад, застосування судом положень частини другої та третьої ст. 70 ЦПК України інколи призводить до того, що встановлений законом десятиденний строк апеляційного оскарження судового рішення може фактично тривати довше десяти календарних днів (якщо останній день

строку припадає на вихідний день чи неробочий день) і при цьому не буде вважатися пропущеним.

Третій розділ «Значення юридичних презумпцій та фікцій в цивільному процесі» складається з трьох підрозділів та присвячений дослідженню характеру правового впливу юридичних презумпцій та фікцій на цивільні процесуальні правовідносини та порядок відправлення правосуддя у цивільних справах.

У підрозділі 3.1. «Функціональне призначення презумпцій та фікцій у цивільному процесі» досліджено функції юридичних презумпцій та фікцій в цивільному процесі України.

Функції правових презумпцій відрізняються залежно від того, чи є це презумпція матеріального або процесуального права. Матеріально-правові презумпції безпосередньо впливають на формування предмету доказування у справі. Так, до предмета доказування у справі включаються факти-підстави дії презумпції, факти, за допомогою яких спростовуються факти-підстави дії презумпції та презюмовані факти, а також в деяких випадках до предмета доказування можуть входити й самі презюмовані факти.

Процесуальні презумпції в процесі судового правозастосування вирішують головним чином службові (забезпечувальні) завдання з дотримання прав і гарантій учасників судочинства. Вони є певним правовим інструментом, завдяки якому досягаються цілі правового регулювання цивільних процесуальних відносин.

Значення правових фікцій як специфічних засобів юридичної техніки у цивільному процесі досить велике. Історично вони були покликані здолати формалізм права, забезпечити його відповідність суспільним відносинам, що змінюються, замаскувати той факт, що правило закону піддалося зміні, тобто що його буква залишилася колишньою, а застосування змінилося.

Як і матеріально-правові презумпції, матеріально-правові фікції впливають на формування предмету доказування у справі, оскільки для застосування фікції суд повинен встановити наявність юридичного факту – підстави дії фікції. При цьому сама фіктивна обставина (настання чи ненастання відшукуваної обставини), не дивлячись на те, що вона має для сторін безпосереднє юридичне значення, не входить до предмета доказування, оскільки не існує в дійсності, а тому не може бути ані доведена, ані спростована. Крім того, закон не пов'язує жодних правових наслідків із доведенням чи спростуванням фіктивної обставини.

У підрозділі 3.2. «Застосування юридичних презумпцій та фікцій у цивільному судочинстві» розкривається порядок та особливості застосування юридичних презумпцій та фікцій у цивільному судочинстві.

Закріплення у цивільному процесуальному праві юридичних презумпцій та фікцій призводить до спеціалізації нормативно-правового регулювання та має на меті досягнення економії процесуальних засобів з одночасним підвищенням ефективності правового регулювання цілої низки цивільних процесуальних відносин, що має наслідком забезпечення реального

здійснення завдань цивільного судочинства – справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Застосування судом юридичної презумпції відбувається шляхом встановлення в процесі доказування юридичного факту – підстави дії презумпції. Якщо даний факт встановлено, то у випадку неспростовної презумпції це автоматично означає застосування судом правових наслідків дії презюмованого факту. У випадку спростовної презумпції після встановлення юридичного факту – підстави дії презумпції суд досліджує докази, надані іншою стороною на спростування презумпції. При цьому не виключається й можливість першої сторони надавати докази на підтвердження презюмованого факту. В результаті всебічної оцінки доказів, наданих сторонами, суд у рішенні вказує про встановлення або спростування презюмованого факту і вказує на відповідні правові наслідки. Застосування юридичних фікцій відбувається аналогічно до неспростовних презумпцій. У випадку встановлення судом в процесі доказування юридичного факту – підстави дії фікції, суд застосовує правові наслідки дії даної фікції.

У *підрозділі 3.3 «Перспективи розвитку законодавства, що закріплює цивільні процесуальні презумпції та фікції»* вказується на шляхи розширення можливостей застосування таких засобів юридичної техніки у цивільному процесуальному праві, як юридичні презумпції та фікції.

Доволі значну кількість юридичних презумпцій та фікцій зосереджено в процесуально-правовому інституті судових викликів і повідомлень. Це викликано існуванням об'єктивних складнощів, які виникають під час здійснення викликів учасників судового процесу в судові засідання, та широких можливостей для зловживання ними своїми процесуальними правами, що інколи призводить до неможливості судового розгляду справи, а отже – порушенню права особи на судовий захист. Саме тому у цей інститут запроваджено цілу низку процесуальних презумпцій та фікцій, які в деяких найбільш складних випадках компенсують фактичну неможливість з боку суду виконати вимоги цивільного процесуального законодавства повідомити всіх учасників судового процесу про час та місце судового розгляду справи. Крім того, такі презумпції та фікції створюють перешкоди для зловживання учасниками процесу своїми процесуальними правами (наприклад, унеможливають створення відповідачем перешкод у розгляді справи шляхом неотримання судової повістки, неповідомлення суду про зміну місця проживання тощо).

Водночас, норми чинного цивільного процесуального законодавства не враховують можливостей подібних зловживань з боку учасників судового процесу і у випадках вручення їм судом копій судових рішень, оскільки в деяких випадках саме з моментом вручення їм копій судових рішень пов'язується початок перебігу строку, встановленого законом для набрання

такими рішеннями законної сили, а отже і можливість їх звернення до примусового виконання. У підрозділі запропоновано запровадити у цивільне процесуальне законодавство низку юридичних презумпцій та фікцій, за допомогою яких врегулювати питання вручення копій судових рішень учасникам судового процесу.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** викладаються найбільш важливі положення дисертаційного дослідження, формулюються пропозиції щодо удосконалення чинного цивільно-процесуального законодавства.

1. Юридичні презумпції та фікції як засоби юридичної техніки в цивільному процесуальному праві можна розглядати лише через призму категорії нормативно-правового припису.

2. Юридичні презумпції та фікції необхідно відносити до нетипових нормативно-правових приписів цивільного процесуального права, особливість яких полягає в тому, що вони не мають традиційної класичної структури, тобто таких елементів, як гіпотеза, диспозиція, санкція. Для нетипових нормативно-правових приписів характерні нетрадиційні логічні, граматичні, юридичні та інші способи викладу нормативно-правового матеріалу. Закріплюючи норми-презумпції та норми-фікції, законодавець прагне досягти певної мети правового регулювання, якої не можуть забезпечити стандартні регулятивні та охоронні норми.

3. Під нетиповими нормативно-правовими приписами цивільного процесуального права необхідно розуміти виражені у тексті нормативно-правового акту владні веління, які не мають стандартної структури, властиві нормі права, основним функціональним призначенням яких є реалізація спеціальних завдань допоміжного характеру в правовому регулюванні цивільних процесуальних відносин.

4. Визначення сутності правових презумпцій та фікцій та їх місця в системі нетипових нормативно-правових приписів цивільного процесуального права необхідно здійснювати через їх співвідношення між собою та з подібними суміжними категоріями: правовими аксіомами, принципами права, преюдиціями, гіпотезами, правовими символами та аналогією права.

5. Правові презумпції та фікції, не дивлячись на очевидну подібність, є різними юридико-технічними засобами, які спрямовані на досягнення спільної мети в цивільному процесуальному праві – спонукання учасників цивільного процесу добросовісно користуватися своїми процесуальними правами та забезпечення економії процесуальних засобів з боку суду та учасників процесу при здійсненні правосуддя у цивільних справах.

6. Правові фікції відрізняються від презумпцій: за порядком їх закріплення в законі (презумпції бувають прямі та непрямі, а фікції завжди безпосередньо закріплені в нормі закону); за ознакою неспростовності (презумпції можуть

бути як спростовними так і не спростовними, а фікції завжди неспростовні); за відсутністю ймовірності обставини, яка стверджується (презумпції завжди припускають можливість хоча б двох варіантів – презумована обставина відповідає або не відповідає дійсності, а у випадку з фікцією ми заздалегідь знаємо, що закріплене в законі твердження не відповідає дійсності).

7. Нетипові нормативно-правові приписи виконують у цивільному процесуальному праві специфічні функції. Вони спрямовані не на виконання завдань загально-регулятивного чи охоронного характеру, хоча й ці риси їм деякою мірою властиві, а на виконання чітко спеціалізованих завдань правового регулювання цивільних процесуальних відносин, які забезпечують стійкість системи відправлення правосуддя до постійних змін у суспільних відносинах.

8. Застосування судом юридичної презумпції відбувається шляхом встановлення в процесі доказування юридичного факту – підстави дії презумпції. Якщо даний факт встановлено, то у випадку неспростовної презумпції це автоматично означає застосування судом правових наслідків дії презумованого факту. У випадку спростовної презумпції після встановлення юридичного факту – підстави дії презумпції суд досліджує докази, надані іншою стороною на спростування презумпції. При цьому не виключається й можливість першої сторони надавати докази на підтвердження презумованого факту. В результаті всебічної оцінки доказів, наданих сторонами, суд у рішенні вказує про встановлення або спростування презумованого факту і вказує на відповідні правові наслідки. Застосування юридичних фікцій відбувається аналогічно до неспростовних презумпцій. У випадку встановлення судом в процесі доказування юридичного факту – підстави дії фікції, суд застосовує правові наслідки дії даної фікції.

9. Юридична презумпція в цивільному процесі – це припущення про наявність (відсутність) факту, що має юридичне значення, закріплене в процесуальному законі з метою оптимізації процедури судового розгляду.

10. Характерними ознаками юридичних презумпцій є такі ознаки: це завжди припущення, яке має певну вірогідність; це припущення, закріплене в законі; вона спрямована на здійснення перерозподілу доказових обов'язків (містить спеціальне правило розподілу обов'язків доказування); презумпція припускає наявність (відсутність) факту, що має певне юридичне значення (факти, що не породжують будь-яких юридичних наслідків, не закріплюються в якості презумпцій); презумпція є засобом юридичної техніки, який дозволяє врегулювати суспільні відносини, що не потрапляють під вплив стандартних правових норм.

11. Юридична фікція в цивільному процесуальному праві – це засіб юридичної техніки, який передбачає закріплення в процесуальному законі як існуючого свідомо неправдивого положення, що має певне юридичне значення, з метою оптимізації процедури судового розгляду.

Характерними ознаками юридичних фікцій є наступні ознаки: це завжди свідомо неправдиве положення, що визнається істиною, тобто припущення заздалегідь неістинне, закріплене законодавцем з метою внесення визначеності в суспільні відносини; це формальний прийомом юридичної техніки, використання якого сприяє спрощенню провадження у справі, забезпечує процесуальну економію та не пов'язане з встановленням об'єктивної істини; вони є неспростовними; характеризуються винятковістю, оскільки ця категорія застосовується в таких ситуаціях, коли іншими способами і засобами неможливо або дуже складно досягти законодавчої мети; за допомогою правової фікції встановлюються лише ті обставини, що мають юридичне значення (однак їх не можна вважати юридичними фактами, оскільки вони не існують в об'єктивній дійсності); закріплені в нормі права, а отже, мають загальнообов'язковий характер.

12. Враховуючи той факт, що презумпції, незалежно від того, чи вважати їх підставами звільнення від доказування, чи підставами перерозподілу обов'язків із доказування, здійснюють безпосередній вплив на розподіл обов'язків із доказування, пропонується внести зміни до частини третьої ст. 10 ЦПК України та абзацу першого частини першої ст. 60 ЦПК України.

Частину третю ст. 10 ЦПК України пропонується викласти в наступній редакції: «3. Кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених законом».

Абзац перший частини першої ст. 60 ЦПК України пропонується викласти в наступній редакції: «1. Кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, крім випадків, встановлених законом, зокрема статтею 61 цього Кодексу».

Пропонується доповнити частину другу ст. 222 ЦПК України абзацом другим наступного змісту: «Днем отримання особою, яка брала участь у справі, але не була присутня у судовому засіданні, копії судового рішення є дата, зазначена у поштовому повідомленні про вручення. У разі якщо така особа відмовляється від отримання копії судового рішення або відсутня за вказаною адресою, днем отримання нею копії судового рішення є день проставлення у поштовому повідомленні відмітки про відмову такої особи отримати копію судового рішення чи відмітки про відсутність такої особи за вказаною адресою».

Статтю 227 ЦПК України пропонується доповнити частиною другою наступного змісту: «Днем отримання відповідачем, який не з'явився в судове засідання, копії заочного рішення є дата, зазначена у поштовому повідомленні про вручення. У разі якщо відповідач відмовляється від отримання копії заочного рішення або відсутній за вказаною адресою, днем отримання ним копії заочного рішення є день проставлення у поштовому повідомленні відмітки про відмову відповідача отримати копію заочного рішення чи відмітки про відсутність відповідача за вказаною адресою».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Черемнов Д.В. Правові та фактичні презумпції в цивільному процесі України / Д.В. Черемнов // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2013. – Ч. 2. – Вип. 22. – С. 298-301.
2. Черемнов Д.В. Неспровствні презумпції в цивільно-процесуальному праві / Д.В. Черемнов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки». – 2013. – Вип. 6. – С. 54-57.
3. Черемнов Д.В. Співвідношення категорій «презумпція» і «фікція» в цивільному процесуальному праві України / Д.В. Черемнов // Південноукраїнський правничий часопис. – 2013. – Вип. 3. – С. 109-112.
4. Черемнов Д.В. Классификация презумпций в гражданском процессуальном праве / Д.В. Черемнов // Международный научно-практический правовой журнал «Leges vitae». – 2014. – Вип. 5. – С. 143-156.
5. Черемнов Д.В. Презумпція добросовісності учасників цивільного процесу / Д.В. Черемнов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки». – 2014. – Т. 1. – Вип. 4. – С. 174-179.
6. Черемнов Д.В. Дисциплінарна відповідальність суддів відповідно до змін в українському законодавстві та їх відповідність міжнародним джерелам права / Д.В. Черемнов // Міжнародне право: DE Lege Praeterita, Instant, Future: матер. першої міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 24-25 листопада 2011 р.). – О.: Фенікс, 2011. – С. 14-16.
7. Черемнов Д.В. Юридичні презумпції з римських часів і до сьогодення / Д.В. Черемнов // Проблеми вдосконалення цивільного законодавства України: матер. круглого столу (12 травня 2012 року, м. Одеса) / за ред. Є.О. Харитонова. – О.: Фенікс, 2012. – С. 131-134.
8. Черемнов Д.В. Відмінність правових неспровствних презумпцій від фікцій в цивільному процесі України / Д.В. Черемнов // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (30 листопада 2012 р., м. Одеса) / відп. за випуск В.М. Дрьомін; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – О.: Фенікс, 2012. – Т. 2. – С. 627-629.
9. Черемнов Д.В. Матеріально-правові та процесуальні презумпції / Д.В. Черемнов // Актуальні проблеми цивільного права та процесу: матер. щоріч. міжнар. наук.-практ. конф. ім. Ю.С. Червоного. – О.: Фенікс, 2012. – С. 189-194.
10. Черемнов Д.В. Ознаки фікцій в цивільному процесуальному праві / Д.В. Черемнов // Актуальні проблеми цивільного права та процесу: матер. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. ім. Ю.С. Червоного / за заг. ред. Р.М. Мінченко. – О.: Фенікс, 2014. – С. 82-85.

11. Черемнов Д.В. Значення правової фікції належного повідомлення учасника процесу про час та місце судового розгляду справи / Д.В. Черемнов // Правове життя сучасної України: матер. міжнар. наук.-практ. конф., (16-17 травня 2014 року м. Одеса) / відп. ред В.М. Дрьомін; у 2 т. Т. 1. – Одеса: Юридична література, 2014. – С. 399-401.

АНОТАЦІЯ

Черемнов Д.В. Юридичні презумпції та фікції в цивільному процесі України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2015.

Дисертація містить науково-теоретичний аналіз порядку застосування юридичних презумпцій та фікцій в цивільному процесі України.

Розглянуто історичні витоки вчення про юридичні презумпції та фікції в цивільному процесі. Визначено категорії «юридична презумпція» та «юридична фікція», проаналізовано їх зміст та характерні ознаки. Здійснено класифікацію юридичних презумпцій та фікцій в цивільному процесуальному праві за різними підставами, а також досліджено функції, які виконують юридичні презумпції та фікції в цивільному судочинстві. В дисертації також пропонується примірний перелік юридичних презумпцій та фікцій цивільного процесуального права, а також досліджено зміст деяких процесуальних презумпцій та фікцій.

Ключові слова: судочинство, цивільний процес, презумпція, фікція, нормативно-правовий припис, юридична техніка.

АННОТАЦИЯ

Черемнов Д.В. Юридические презумпции и фикции в гражданском процессе Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2015.

Диссертация является специальным комплексным исследованием теоретических и практических проблем правового регулирования и порядка применения юридических презумпций и фикций в гражданском процессе Украины.

Юридические презумпции и фикции рассматриваются в контексте юридической техники гражданского процессуального права в качестве нестандартных нормативно-правовых предписаний, назначением которых является оптимизация процедуры рассмотрения и разрешения судами

гражданских дел. Определяется место юридических презумпций и фикций в системе нестандартных нормативно-правовых предписаний гражданского процессуального права, определяются характерные особенности юридических презумпций и фикций в их соотношении с подобными правовыми категориями, такими как правовые аксиомы, принципы права, преюдиции, гипотезы, правовые символы и аналогия права.

Исследуются исторические истоки учения о юридических презумпциях и фикциях в гражданском процессе, начиная с Древнего Рима и до сегодняшнего дня. Дается определение категорий «юридическая презумпция» и «юридическая фикция» в гражданском процессе, проанализировано их содержание и характерные признаки. Осуществлена классификация юридических презумпций и фикций в гражданском процессе по разным основаниям, а также исследованы функции, которые выполняют юридические презумпции и фикции в гражданском судопроизводстве. Предлагается примерный перечень юридических презумпций и фикций гражданского процессуального права, а также исследуется содержание некоторых процессуальных презумпций и фикций.

На основе анализа специальной литературы, нормативно-правовых актов и материалов практики формулируются конкретные предложения и рекомендации по совершенствованию действующего гражданского процессуального законодательства Украины в сфере порядка применения юридических презумпций и фикций в гражданском процессе Украины.

Ключевые слова: судопроизводство, гражданский процесс, презумпция, фикция, нормативно-правовое предписание, юридическая техника.

SUMMARY

Cheremnov D. V. Legal presumptions and fictions in the civil procedure of Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of candidate of legal sciences in speciality 12.00.03 – Civil law and Civil Procedure; Family law; Private International Law. – National University “Odessa Legal Academy”, Odessa, 2015.

Dissertation contains the theoretical analysis of order of application of legal presumptions and fictions in the civil procedure of Ukraine.

The historical sources of studies are considered about legal presumptions and fictions in civil procedure are being researched. Categories of “legal presumption” and “legal fiction” are defined, their content and characteristic signs are being analyzed. Classification of legal presumptions and fictions in civil procedure is carried out according to different grounds, and also functions that are executed by legal presumptions and fictions in the civil procedure are being investigated. The exemplary list of legal presumptions and fictions of the civil procedural law is also offered in the dissertation, and also the content of some procedural presumptions and fictions is being investigated.

Keywords: judicature, civil procedure, presumption, fiction, normatively-legal prescription, legal technique.